

politiken.dk

Vi er ved at indføre en ny slags systemkontrol

Bernhelm Booss-Bavnbek, lektor emeritus, Roskilde Universitet

Det gik næsten galt for matematikgeniet Kurt Gödel, da han som emigrant fra Naziøstrig søgte amerikansk statsborgerskab. Han hæftede sig for meget ved det formelle, idet han foran dommeren påpegede, at heller ikke USA's grundlov – rent logisk – udelukkede, at en diktator eller et antidemokratisk parti kunne overtage statsmagten. Gödels ven Albert Einstein var nødt til at glatte ud.

Mine iagttagelser vil ikke nå Gödels dybde. Jeg skal nøjes med at sammenligne det danske demokrati med det Vesttyskland, jeg forlod tilbage i 1970'erne efter at have fået Berufsverbot.

Jeg er tysk uddannet matematiker og har arbejdet i Danmark i snart 40 år.

Jeg lever for det formelle – det urokkelige ved præcise begreber og argumenter. Men jeg er klar over, at det formelle ikke rækker langt uden blik for det sociale, hverken i undervisning, anvendelse eller forskning. Denne dobbelthed mellem elfenbenstårnets indadskuende natur og kravene fra det omkringliggende samfund kan være svær at imødekomme i det daglige arbejde som forsker.

Jeg oplevede det som en intellektuel befrielse, da jeg i 1977 kom til Danmark og stiftede bekendtskab med dansk efterkrigstids debat

mellem den matematisk skarpe retsformalist Alf Ross og den uendeligt sympatiske demokratiforkynder Hal Koch.

Jeg kunne jo forstå, at det var noget nyt for embedsværket, når der kom nye kræfter ind i apparatet, som ikke tilhørte de gamle nazikammerater

Mens Alf Ross på den ene side sagde: »Glem alt om demokrati, hvis du ikke først rydder op og formaliserer retsstaten«, holdt Hal Koch på, at »al formalisme er uden værdi, hvis den ikke er båret af og tjener gode fællesmål«. Jeg kunne genkende konflikten mellem de to synspunkter fra mit arbejde med matematikken.

Her havde to kloge danske hoveder fjernt fra min matematiske verden været i stand til at udtrykke de to bærende principper for al matematisk-naturvidenskabelig aktivitet: benhård stringens og den mest nøje præcision i dagligt arbejde kombineret med varig åbenhed for meninger og visioner.

LÆS OGSÅ [Mørklægning breder sig](#)

Følelsen af befrielse var også politisk: Den vesttyske stat havde truet mig med berufsverbot på grund af mit kandidatur ved et delstatsvalg for et legalt, men systemkritisk parti. Derfor kom jeg til Danmark, hvor det politiske system havde en aura af ordentlighed.

Jovist, også den danske stat begik ulovligheder, og det skete, at den skjulte vigtige omstændigheder for offentligheden, som det f.eks. kom frem med statsminister H.C. Hansens fortolkning af ansvar i forhold til sandfærdighed (Uffe Ellemann-Jensens ordvalg), når det kom til det kernevåbenfrie Danmark og Grønland. Men der var ingen, der ligefrem pralede med ulovligheder, fortielser og

politisk løgn, lige meget hvor gode intentionerne bag dem måtte være.

Det var ganske anderledes i det land, jeg kom fra, med dets særlige debatkultur, kaldet 'Streitkultur', som både favner Goethes, Schillers og Kants stilfærdige sprog og Hitlers og Goebbels' højtråbende retorik.

Den er intellektuelt tiltalende, men politisk problematisk. I denne kultur – eller miskultur – er de formelle argumenter, paragraffer, logik, tal, sjældent de stærkeste.

Man spørger i stedet den anden: Hvad er det, du egentlig vil? Og fremlægger egne mål og hensigter.

Den tyske retsfilosof Carl Schmitt argumenterede således allerede før 1933, før han blev kronjurist for nazisternes rædselsherredømme, for prioriteten af 'legitimitet' over for 'legalitet'. Også dele af den tyske venstrefløj, f.eks. Frankfurterskolen efter Adorno, Benjamin og Horkheimer, var tiltrukket af Schmitts foragt for det formelle.

I 1970'ernes Vesttyskland lærte jeg, at foragt for det formelle ikke kun er et akademisk eller historisk problem. Jeg oplevede det i skikkelse af Berufsverbot – dette næsten glemte kapitel om politisk undertrykkelse af systemkritik i Vesttyskland og Vestberlin. Berufsverbot kom som en opfølgning af en dengang ganske overraskende opblomstring af en socialistisk orienteret studenterbevægelse og som indenrigspolitisk kontroltiltag i forbindelse med Willy Brandts nye østpolitik.

Det er nedbrydende at være vidne til åbenlyse retsbrud, som

| bygger på en bred konsensus

Findes der ikke altid indskrænkning af ytringsfrihed, sindelagskontrol, statsligt formynderi og en vis grad af overvågning i alle samfund?

Jo og nej. Det specielle ved det vesttyske berufsverbot var, at overgrebene imod systemkritikere ikke skete isoleret og i det skjulte, men ganske åbent.

Staten, myndighederne og domstolene brugte netop det, at en ansøger påberåbte sig formelle grundlovssikrede rettigheder, som bevis for en formel og ikke-demokratisk indstilling til den vesttyske forfatning og dermed som en legitim grund til at ekskludere politisk afvigende unge mennesker fra stillinger i det offentlige, lige meget hvor ønskede de var hos den ansættende myndighed, eller hvor velanskrevne de var hos deres foresatte.

Berufsverbot var et historisk unikt tilfælde: I andre lande smed man kommunister og andre afvigere i fængsel. Eller man accepterede dem og begrænsede måske deres indflydelse med skjulte tiltag.

Det havde man også gjort før i Vesttyskland, da kommunistpartiet og andre systemkritiske partier var forbudt. Men da den ikke gik længere, spillede man i Tyskland det sociale kort: Hensigter, ikke formalia, skulle fremover være grundlag for myndighedernes afgørelser.

Der er tusindvis af dokumenterede vesttyske tilfælde af denne fremgangsmåde. Ganske få endte med rehabilitering af de forulempede personer. De fleste tilfælde lignede nok mit eget.

Jeg var som ung matematiker blevet direktør for et tværfagligt forskningscenter for 'matematisering' ved et nyt universitet i delstaten Nordrhein-Westfalen.

Jeg var 'Beamter auf Widerruf', dvs. embedsmand i en tidsbegrænset stilling, men universitetet var interesseret i at konvertere min stilling til en permanent stilling og havde fået lov til det af videnskabsministeriet.

Jeg blev kaldt til delstatens hovedstad, Düsseldorf, til en tjenstlig samtale. Rektoren havde sendt universitetets direktør for at bistå mig. Videnskabsministeren, den senere forbundspræsident Rau, havde sendt sin departementschef og dennes stedfortræder for at bistå mig. Justitsministeriet var repræsenteret. Men sammen med stedfortræderen var departementschefen for indenrigsministeriet der også, og han førte samtalen.

Samtalen drejede sig udelukkende om mit forhold til et legalt vesttysk politisk parti. I dag, 41 år efter, forstår jeg stadig ikke, hvorfor ingen af mine bisiddere greb ind, og hvorfor jeg ikke nægtede at svare på spørgsmål.

LÆS OGSÅ [Derfor skal embedsmænd blåstemple ulovlig mørklægning](#)

Efter nazidiktaturet og Anden Verdenskrig havde den vesttyske grundlov i artikel 3 slået fast, at: »Ingen må diskrimineres eller foretrækkes pga. sine politiske anskuelser«. Vedrørende statstjenesten er artikel 33 endnu mere klar: »Tilgang til enhver stilling i det offentlige er lige i henhold til evne, kvalifikation og faglig ydelse. Tilhørighed eller ikketilhørighed til en bekendelse eller verdensanskuelse må aldrig føre til forskelsbehandling«.

Jeg påberåbte mig ikke disse to artikler, fordi så var samtalen jo slut, og alle mine og universitetets planer med 'mit' matematiseringscenter ville være forgæves.

Jeg var helt sikker på, at jeg var den rigtige person til at videreføre den opgave, at regeringen kunne have tillid til mig og min embedsførelse, og jeg ville overbevise kommissionen om det.

Jeg kunne jo forstå, at det var noget nyt for embedsværket, når der kom nye kræfter ind i apparatet, som ikke tilhørte de gamle nazikammerater, der blev rehabiliteret kort efter krigen, og deres proselytter. Alle kunne forstå det. Det var det skrækkelige.

Alle vidste jo, at der ikke i Vesttyskland var tradition for at lade kommunister og andre radikale systemkritikere løbe rundt på fri fod og slet ikke som tjenestemænd på statens lønningslister og betalt af det offentlige.

I samme artikel 33 står der faktisk længere nede i stykke 5, ikke som indskrænkning, men som yderligere præcisering:
»Lovgrundlag for de offentligt ansatte skal ordnes og videreudvikles med hensyntagen til de traditionelle principper for tjenestemandstanden«.

Da grundloven blev vedtaget i 1948, kun tre år efter de allieredes sejr over nazidiktaturet, stilede stykke 5 på alt det med livstidsansættelsen, pensionsberettigelsen og særlige diskretion og upartiskhed og næppe på en bevidst videreførelse af de antisocialistiske og antikommunistiske traditioner blandt preussisk-tyske tjenestemænd.

I dagens Danmark er der langt mere gennemgribende midler til

| sindelagskontrol end det gamle berufsverbot

Sådan set havde de høje embedsmænd, som tvivlede på mine evner til at videreføre matematiseringscentret, ret i, at en systemkritiker næppe passede ind i deres sociale og politiske kredse. Men på grund af de samfundskritiske studenterrolle i 68'ers studenterbevægelsen og med hensyn til at udfolde en ny østpolitik kunne man jo ikke lade alle systemkritikere forbyde ved domstolene og spærre dem inde.

Alle i mødelokalet vidste, at selveste indenrigsministeren i delstaten som ung jurist havde været med til at opbygge nazisternes Deutsche Akademie für Recht, som i 1930'erne satte forfølgelse og drab på jøder, socialister, romaer og andre 'afvigere' i system. De vidste således godt, at det var meningsløst at påberåbe sig formalia, og at min eneste chance var at vise, at jeg var 'ein netter Kerl' – en rar fyr. Men det fik jeg heller ikke lov til at vise.

Samtalen endte efter 110 minutter. På tysk siger man Ordnung muss sein – og jeg fik da også refunderet min togbillet til 1. klasse, udbetalt diæter og skulle så være tilfreds med, at seks travle topembedsmænd havde brugt så meget tid på min sag. Men det var jeg ikke. Jeg var knækket og begyndte allerede samme aften at søge en passende stilling uden for Vesttyskland. Det er nedbrydende at være vidne til åbenlyse retsbrud, som bygger på en bred konsensus.

1970'ernes vesttyske Berufsverbot ligger langt tilbage og er halvvejs glemt. Er der noget, vi kan lære af disse fjerntliggende begivenheder i vores store sydlige naboland?

På sin vis intet. I dagens Danmark er der langt mere

gennemgribende midler til sindelagskontrol end det gamle berufsverbot: Ansattes ytringsfrihed kan begrænses meget effektivt og over en bred kam. Det rammer hundredtusindvis af mennesker og ikke blot få hundred eller tusind som dengang i Vesttyskland.

Det gælder både for de privatansatte og dem i offentlig ansættelse. Det er meget nemt gennem elektronisk overvågning på arbejdspladsen og løse ansættelser. Den moderne udgave af Berufsverbot er mulig på grund af vores højt besungne flexicurity (social sikkerhed også ved mobilitet på arbejdspladser) med flexploitation og flexisme til følge. Vi er med andre ord ved at skabe et stort retsløst prekariat.

For mig at se ligger den alvorligste lære fra berufsverbot dog ikke i kritikken af de løse ansættelsesforhold, men i det, at berufsverbot mere generelt minder om de nutidige tiltag til systemkontrol i Danmark med deres letfærdige omgang med formalia og betænkelige prioriteringer af politiske hensigter.

LÆS OGSÅ [Regeringen går langt for at mørklægge risici ved udflytning](#)

Her er nogle få, men særlig krasse eksempler fra det sidste års tid:

1. Det må gøre ondt også for andre i Danmark, når statsministeren og formanden for Danmarks ene regeringsdygtige parti 15.3. i Folketingets spørgetime vedr. fremtidige tiltag imod radikalisering siger: »Jeg vil ikke lægge mig ned for det første og bedste fuldmægtige notat, hvor der står, at her er der en grundlovsudfordring«. Samtidig med at forkvinden for det andet regeringsdygtige parti bifalder det.

2. Offentlighedslovens nylige indskrænkning af 'ministerbetjening'. Bogen 'Mørkelygten' af Jesper Tynell beskriver indgående den ubekymrethed, med hvilken de interviewede 33 ledende embedsmænd bevidst mørklagde væsentlige informationer for offentligheden for at tjene deres ministre bedst.

3. Nedlæggelsen af Afghanistan- og Irakkrigens undersøgelseskommission samt nedlæggelsen af terrorlovkommissionen.

Jeg forstår udmærket hensigten bag tiltagene. Men selv når der ligger de allerbedste hensigter bag, må jeg advare imod dem, både som matematiker og som en, der kom til Danmark fra Vesttyskland i 1970'erne på grund af berufsverbot.

Det er giftigt at fikle med tallene og at forholde offentligheden indsigt i beslutningsgrundlag. Det er undergravende for en fri offentlig debat at gå til grænsen af konventionerne og at forstyrre privatlivets fred gennem elektronisk overvågning

Det er giftigt at fikle med tallene og at forholde offentligheden indsigt i beslutningsgrundlag. Det er undergravende for en fri offentlig debat at gå til grænsen af konventionerne og at forstyrre privatlivets fred gennem elektronisk overvågning. Hverken den lovgivende eller den udøvende magt må lade sig forføre af grundlovsstridige holdninger, selv når de bygger på bred konsensus.

Ingen har sagt det mere klart og præcist end den danske justitsminister under Folketingets førstebehandling af beslutningsforslag nr. B 52 (forslag til folketingsbeslutning om offentliggørelse af Irak- og Afghanistankommissionens dokumenter):

»Et synspunkt, mit eget synspunkt, som jeg i øvrigt har gjort rede for mange gange i den offentlige debat, er, at vi har en bestemt ansvarskonstruktion i det her land. Grundloven er en dybt demokratisk foranstaltning, og det der med det gamle Hørup-citat om, at intet over, intet ved siden af Folketinget, ja, man kan jo spørge sig selv om, hvordan Tvind-loven så kunne blive underkendt ved Højesteret. Det er – undskyld, jeg siger det – noget vrøvl. Jeg nærer stor respekt for Folketinget som institution, men at se Folketinget som det højeste af alting er jo ikke rigtigt«.

Eller for at vende tilbage til diskussionen mellem superdemokraten Hal Koch og juristen Alf Ross. For sidstnævnte var overholdelse af formalia afgørende for at opretholde den levende politiske offentlighed, som Hal Koch var fortaler for.

På fredag er Bernhelm Booss-Bavnbek medarrangør af en temadag om 1970'ernes vesttyske berufsverbot som et historisk tilfælde og nutidens tiltag til systemkontrol i Danmark. Der er fri og offentlig adgang på RUC, auditorium bygning 46.1, hvor han selv og prof. em. Per Øhrgaard taler om berufsverbot, lektor Rasmus Willig (RUC) om afvæbnet kritik gennem løse ansættelser m.m.